

Néhány magyar igenévi szerkezet ural-altaji összevetésben

Tóth Zsolt

Magyarságtudató Intézet, Budapest

KIVONAT

A magyar nyelv az alárendelő tartalmak kifejezését korábbi időkben alapvetően igenévi szerkezetekkel, azaz saját bővítményekkel rendelkező igenevek alkalmazásával oldotta meg. Az igenévi szerkezetek használata az évszázadok során hátrébb szorult, mára meghatározóvá vált a kötőszavas-utalószavas indoeurópai típusú alárendelő összetett mondatok használata. Legproduktívabban a jelzői funkciójú igenévi szerkezetek alkalmazása maradt fenn. Az igenévi szerkezetek sűrű használata nemcsak a magyar nyelv sajátossága volt, hanem a többi finnugor nyelv is, amelyek közül a Volga-vidék és Szibéria finnugor nyelveiben továbbra is meghatározó maradt alkalmazásuk. Az altaji nyelvek szintaxisa az igenévi szerkezetek használata terén igen nagyfokú hasonlóságot, tipológiai egyezést mutat a finnugor nyelvekkel. Olyan igenévi szerkezetek, amelyek azonos elemekből vagy azonos logika alapján épülnek fel, megfigyelhetők számos, egymástól akár több ezer kilométerre lévő nyelvben is.

A különböző szerkezetek egybevetése nemcsak történeti-összehasonlító szempontból rejt érdekességeket, hanem elméleti nyelvészeti szempontból is, hozzájárulhat az analógiák figyelembevételére révén mind a szintaxis, mind a morfológia bizonyos kérdéseinek tisztábban látásához. A mai magyar leíró nyelvtanban általánossá vált például az igenévi szerkezeteknek mellékmondatokként való leírása, morfológiájában pedig a birtokos személyjellel ellátott befejezett melléknévi igenév igei igenévnek vagy igenév-igének való titulálása, amely állítások az ural-altaji párhuzamok figyelembevételével nem tekinthetők megalapozottnak.

Felépítésüket tekintve legváltozatosabbak az időhatározói funkciójú szerkezetek, szinte minden finnugor és altaji nyelvben található mind előidejű, mind egyidejű, mind utóidejű szerkezetek. A tanulmány magyar tárgyi és időhatározói funkciójú szerkezetekhez keres megfeleléseket a török, a mongol (halha), a burját, a kalmük, a finn, a mari és az udmurt nyelvben. Az az igenévi szerkezet, például, amelynek alapja a befejezett melléknévi igenév és az *után* jelentésű névutó (pl. a termék megérkezte *után*) szinte az összes vizsgált nyelvben megtalálható, és az idegennyelvű példák analógiái segítségével belátható, hogy a *megérkezte*, eredetét tekintve, egy E/3 birtokos személyjellel ellátott befejezett melléknévi igenév.

A többi szerkezet elemzése alapján is igazolható a magyar, illetve az uráli és altaji nyelvek igenévi szerkezeteinek nagyfokú tipológiai hasonlósága, amelynek eredetét jelen cikk nem vizsgálja, mindazonáltal a véletlen egybeesés vagy a nagyfokú kölcsönzés kizárhatónak látszik.

KULCSSZAVAK: alárendelés, igenév, igenévi szerkezet, szintaxis, összehasonlító nyelvészet, igenévrendszer, cselekvésnév, finnugrisztika, altajisztika

Bevezetés

A magyar nyelv az alárendelő tartalmak kifejezését korábbi időkben alapvetően igenévi szerkezetekkel, azaz saját bővítményekkel rendelkező igenevek alkalmazásával oldotta meg. Az igenévi szerkezetek használata az évszázadok során hátrébb szorult, mára meghatározóvá vált a kötőszavas-utalószavas indoeurópai típusú alárendelő összetett mondatok használata. Haader Lea leírása szerint: „A magyarban és a rokon nyelvekben a korai nyelvtörténeti korokban az igeneves szerkezetek gyakorisága volt a meghatározó. Az ún. alárendelő tartalmak kifejezését a mondat ragozott igéjéhez (verbum finitum) tartozó, bővítményes igenevek képesek voltak ellátni. Az igenevek erre szófajiságukból adódóan alkalmasak: ígére jellemzően bővíthetők, akár egy tagmondatnyi bővítményt is magukhoz tudnak kötni, másrészt a névszókkal azonos modatrészszerpet (alany, tárgy, határozó, jelző) tölthetnek be” (Kiss–Pusztai 2005, 261).

Az igenévi szerkezetek használata nemcsak a magyar nyelv sajátossága volt, hanem a többi finnugor nyelv is, amelyek közül a Volga-vidék és Szibéria finnugor nyelveiben továbbra is meghatározó maradt alkalmazásuk. Az altaji nyelvek szintaxisa az igenévi szerkezetek használata terén igen nagyfokú hasonlóságot, tipológiai egyezést mutat a finnugor nyelvekkel. Olyan igenévi szerkezetek, amelyek azonos elemekből vagy azonos logika alapján épülnek fel, megfigyelhetők számos, egymástól akár több ezer kilométerre lévő nyelvben is. Janhunen (2014, 24) szerint: „Az urál-altaji nyelvek egy tipológiai övezetet alkotnak, amely Fennoskandiától, Pannóniától és Anatóliától Turkesztánig, Szibériáig, Mongóliáig, Mandzsúriáig, Koreáig és Japánig terül el. Ezt az övezetet makroszkopikus nyelvi areaként is tekinthetnénk, de mivel nagyon bonyolult a története, és még nem értjük tökéletesen a jellegét, „urál-altaji jelenségnek” is nevezhetjük.”¹

A különböző szerkezetek egybevetése nemcsak történeti-összehasonlító szempontból rejt érdekességeket, hanem elméleti nyelvészeti szempontból is, hozzájárulhat az analógiák figyelembevételére révén mind a szintaxis, mind a morfológia bizonyos kérdéseinek tisztázásához.

1 Hangsúlyozni kell, hogy Janhunen nem azt állítja, hogy az uráli és altaji nyelvek genetikailag rokonok lennének, csak azt, hogy sokszintű nyelvi szövetséget alkotnak.

tábban látásához. A mai magyar leíró nyelvtanban gyakorivá vált például az igenévi szerkezeteknek mellékmondatokként való leírása, morfológiában pedig a birtokos személyjellel ellátott befejezett melléknévi igenév igei igenévnek vagy igenév-igének való titulálása, amely állítások az urál-altaji párhuzamok figyelembevételével megkérdőjelezhetőnek tekinthetők. Nem véletlen, hogy teljesen más eredményre jutnak azok, akik a magyar igenévrendszer leírását főáramú angolszász elméletekhez akarják igazítani, illetve azok, akik az uráli és altaji nyelvekkel egybevetve próbálják elemezni azokat.

Legproduktívabban a jelzői funkciójú igenévi szerkezetek alkalmazása maradt fenn. Ezeket nagy számban használják még azokban az uráli és altaji nyelvekben is, amelyek szintaxisa legnagyobb mértékben változott, és amelyekben amúgy leginkább visszaszorult az igenévi szerkezetek alkalmazása. Felépítésüket tekintve legváltozatosabbak az időhatározói funkciójú szerkezetek, gyakorlatilag minden finnugor és altaji nyelvben találhatók mind előidejű, mind egyidejű, mind utóidejű szerkezetek. Szemléletes példaként említhetjük, hogy habár az igenévi szerkezetek használata a relatív időviszonyok kifejezésére visszaszorult a magyar nyelvben, nem szorult ki teljesen a használatból például az az igenévi szerkezet, amelynek alapja a befejezett melléknévi igenév és az *után* jelentésű névutó (pl. a termék megérkezte **után**). Ennek párhuzamos alakjait megtalálhatjuk olyan egymástól jelentős távolságra lévő nyelvekben, mint pl. a török (-diktan sonra), kalmük (-сна хөөн), mongol (-снаас хойш), mari (-ме деч вара), komi-permják (-öm böpa). Különbösg köztük annyiban fedezhető fel, hogy az *után* névutónak más lehet a vonzata az egyes nyelvekben. Az ilyen szerkezetek összehasonlító vizsgálata jelentős szerepet játszhat morfológiai szempontból is. A fenti példában az analógiák segítségével valószínűsíthető, hogy a *megérkezte* – eredetét tekintve – birtokos személyjellel ellátott befejezett melléknévi igenév.

Számos más szerkezet elemzése alapján is igazolható az uráli és altaji nyelvek igenévi szerkezeteinek nagyfokú tipológiai hasonlósága, amelynek eredetét jelen cikk nem vizsgálja, mindazonáltal a véletlen egybeesés vagy a nagyfokú kölcsönzés kizárhatónak látszik. Jelen cikk – többek közt a terjedelmi korlátok miatt is – csak egy szűk bepillantást enged az uráli és altaji igenévi szerkezetek világába, elsődleges célja, hogy igazolja a további szisztematikus vizsgálatok szükségességét.

Magyar igenévrendszer

A szófaji vizsgálatoknál talán a legbonyolultabb és legvitatottabb az igenevek kérdésköre. Tulajdonképpen az igenév sajátos magyar *terminus technicus*. Károly (1956, 10) szerint a *melléknévi igenév* szakkifejezés megalkotója Imre Sándor (1873), a *főnévi igenév* és a *határozói igenév* terminusé pedig Simonyi Zsigmond (1879). Az igenévre szabatos kifejezés az angol vagy az urál-altaji szempontból ugyanannyira fontos orosz szaknyelvben nem található; a nagyjából szó szerint megfelelő kifejezések, mint a *verbal noun* vagy az *otgla-*

gol'noje imja csak egyes igenévtípusokra használatosak. Az igenévre általánosan használatos *non-finite verb form* kifejezés pedig azért lehet problémás, mivel azt sugallja, hogy használója az igenevet igealaknak, vagyis az igei paradigma részének tekinti.

Ylikoski (2003, 187) tanulmányában az indoeurópai és az uráli nyelvekben vizsgálta a nem-véges igei formákat, vagyis az igeneveket, és 4 fő típusukat határozta meg: *infinitivus* [főnévi igenév], *participium* [mellékevi igenév], *converbium* [határozói igenév] és *nomen actionis* [cselekvésnév]. Szerinte a magyar jól szemlélteti a négyféle tipikus igenév meglétét. Alapos elemzésének azonban van egy nagy hibája. Nem foglalkozik avval a ténnyel, hogy noha az indoeurópai igenevek alapvetően nem rendelkezhetnek saját alannyal, az uráli igenevek viszont jellemzően igen, vagy nyelvtörténetük korábbi fázisában rendelkeztek. A magyart tipikus példának hozni – legalábbis finnugor szemszögből nézve – azért nem szerencsés, mert az igenevek saját alannyal való elláthatósága rendkívüli mértékben viszszaszorult.

Az igeneveket az indoeurópai nyelvek nyelvtanai általában az igei paradigma részének tekintik. Ez a szemlélet azonban semmiképp sem alkalmazható az uráli és az altaji nyelvekre, ahogy Antal (1977, 121) megjegyzi: „nyilvánvaló, hogy egy képzős alak nem tartozhat bele annak az alapszónak a paradigmájába, amely alapszóból képeztük. A paradigmába csak ragos alakok tartozhatnak.”

Az igeneveket gyakran úgy jellemzik, hogy átmeneti szófaji kategóriát képviselnek, mivel egyidejűleg rendelkeznek igei és névszói tulajdonságokkal. Pontos definiálásuk nem könnyű, alább megadom két megfogalmazásukat. Sz. Kispál Magdolna (1966, 23) leírása szerint: „Igenevek tehát azon különféle képzővel alakult deverbális származékok, melyek igeitől és egységesnek érzett toldalékból állnak, melyeknek az igeartalmon kívül akció-, idő- és igenemi vonatkozásuk van, nyelvtani szinonimái az igeénekek, továbbá igei bővítményeket (határozó, tárgy, alany) vehetnek magukhoz.” Dékány Éva (2004, 179) szavai szerint: „A generatív nyelvtanokban „nem véges alárendelés/igei kifejezés”-nek nevezett szerkezeteket a hagyományos nyelvtanokban „igenév”-nek hívják. [...] Az igeneveket a hagyományos nyelvtanokban és tipológiai munkákban aszerint nevezik el, hogy a mondatban milyen funkciót töltenek be: főnévi igeneveknek / infinitivusoknak hívják azokat, amelyek tipikusan argumentum szerepű főnévi csoportok helyzetében és célhatározói módosítóként jelennek meg, melléknévi igeneveknek nevezik azokat, melyek főnévi módosítóként fordulnak elő, és határozói igeneveknek hívják azokat, melyek igei projekciók adjunktumai, azaz szabad határozói lehetnek. Bizonyos deverbális főneveket is az igenevek közé sorolhatunk, ezek értelemszerűen főnévi disztribúcióval rendelkeznek. Az igeneveket a rendes főnevektől, melléknévektől és határozó(szó)któl az különbözteti meg, hogy megőrzik a kiinduló ige teljes vonzatszerkezetét (és gyakran a tárgyesetkiosztási képességét is). Azaz az igeneveket alannyal, tárggyal és határozóval lehet bővíteni.”

Jelen cikknek egyáltalán nem célja a magyar igenevek rendszerét elemezni, csupán néhány megjegyzést szándékozok tenni velük kapcsolatban. Bár az igenevek értékelése rendkívül szerteágazó, számos egymástól lényegesen eltérő álláspont van jelen egyidejűleg a

tudományos berkekben, azonban a közoktatás szintjén még létezik egy nagyjából általános modell. E szerint az igeneveknek három különböző fajtáját különböztetik meg.

Az első a főnévi igenév, *-ni* képzővel. Általában ennek altípusának szokták tekinteni a személyragozott alakjait. A személyragok jellegéről rendszerint nem szoktak bővebb információt adni. Előfordul azonban kifejezetten igei személyragnak való említésük. Holott az igeneveknek a névszói jellegét pontosan az adja, hogy csak névszói toldalékokat kaphatnak. A főnévi igenév esetében ez a toldalék valójában birtokos személyjel. Napjainkban ritkán, de azért akad példa ennek elismerésére: „Az infinitívus végződése a főnevek birtokos ragozásával azonosak, tehát inkább nominális, mint verbális természetűek.” (Dékány 2004, 185) A birtokos személyragként való azonosítást valószínűleg azok a hangtani jelenségek akadályozzák, amelyeket Károly Sándor (1956, 11) így jellemez: „A *-ni* végzet *n* eleme nomenképző, magánhangzója lativusrag. [...] A személyragozott alakokban a személyrag valószínűleg ehhez a *-ni* végzethez járult, az *-i* azután a palatális hangrendű szavakban nyíltabbá vált, a veláris hangrendű szavakban illeszkedett.”

Némileg a főnévi igenév kérdésköréhez tartozik a következő igenév, amelyet a magyar igenévrendszer leírásából általában ki szoktak hagyni, nevezetesen az *-ás/-és* képzős *nomen actionis* (cselekvésnév). Ennek oka valószínűleg az, hogy könnyen szubsztantivizálódik, és nehéz objektív kritériumokat adni ahhoz, hogy az *-ás/-és* képzős szó mikor tekintendő főnévnek és mikor igenévnek. Károly Sándor (1956, 15) így jellemezte a helyzetet: „A ragtalan *-ás, -és* képzős főnevektől sem lehet teljesen megtagadni az igenévi jelleget. [...] elsősorban a személyre vonatkoztatott cselekvést jelentő főneveket (genitívus subiectivus-sal) vehetjük igei természetűnek.” Sajátos Antal László (1977, 122–123) viszonyulása ehhez az igenévhez és az infinitívushoz: „A főnévi igenév [...] főnév módjára nem ragozható (nincs *várnit, várminak* stb.), s egyéb tulajdonságaiban sem egyezik a főnévvel, például nem vehet maga mellé bővítményt, jelzőt melléknév formájában, csak határozószóként (*gyors szaladás, de gyorsan szaladni*). A főnévi igenév tehát – megtévesztő elnevezése ellenére – nem egy az igenevek közül, nem ugyanaz főnévben, ami a melléknévi igenév melléknévben, hanem sajátos önálló szó-osztály, azt mernénk mondani, hogy egy külön szófaj. [...] Felvetődik a kérdés: hát a magyar igének akkor nincs is főnévi igeneve? De igen. Csakhogy nem a *-ni* végű infinitívusz az, hanem az *-ás/-és* képzővel ellátott főnév, például a *futás*. Ez valóban főnévi igenév, mert úgy ragozható, mint a főnevek, ugyanakkor az ige jelentéstartalmát teljes mértékben, szinte »tisztán« megőrzi.”

Az igenevek második fajtájának a melléknévi igenevet szokták említeni, aminek három típusát különböztetik meg, az *-ó/-ő* képzős folyamatos, a *-t/-tt* képzős befejezett és az *-andó/-endő* képzős beálló melléknévi igenevet. Az igenevek elnevezése újabban több vitát vált ki, de világos, hogy az elnevezés a legjellemzőbb használatot jelöli. Az uráli és altáji nyelvek igeneveit vizsgálva gyakran találkozhatunk avval, hogy egy igenév több funkciót is elláthat, vagy éppen ugyanazt a funkciót betöltheti több igenév is, illetve az idők folyamán egyes igenevek szerepköre meg is változhat. D. Máta Márta szerint eredetileg [az ősmagyar korban] a *-t/-tt* képzős igenévnek a *participium perfectum* funkciója mellett *nomen agentis*,

nomen actionis és *nomen acti* szerepe is volt. (Kiss–Pusztai 2005, 208) Szerintem ez a *nomen actionis* szerep ma is megjelenik a birtokos személyjellel és névszói esetraggal vagy névutóval ellátott alakok esetén.

A melléknévi igenévi szerkezetnek nagy valószínűséggel valamikor a magyar nyelvben is volt saját alanya, ahogy erre Horváth László is utal: „Az uráli összehasonlító nyelvészet eredményei és ómagyar nyelvemlékek adatai arra mutatnak, hogy az ősmagyarban a melléknévi és a határozói igenévnél is lehetett saját alanya” (Kiss–Pusztai 2005, 239). Ezzel is kapcsolatos az, hogy létezik egy igenévi forma, ami a legtöbb értelmezési vitát váltja ki, ez a -(t)A forma, ami gyakorlatilag a befejezett igenév E/3. birtokos személyjellel ellátott alakja. Ezt számosan külön kategóriának kezelik, és különböző önellentmondásos neveket adnak neki mint *igei igenév* vagy *igenév-ige*.

Ezen igenévvél kapcsolatos ellentmondásokra részben magyarázatul szolgálhat Horváth Lászlónak az ómagyar korra vonatkozó jellemzése: „Az *egér rágta* (*sajt*) típusú ige-igenévi szerkezet minden bizonnyal birtokos jelzős szintagmából értékelődött át alanyossá. A funkcióváltást az magyarázza, hogy a határozott igeragozás *-t/-tt* múltidőjeles paradigmájának kialakulásával olyan (*rágta*-féle) igealakok jöttek létre, amelyek formája egybeesett az igenévével. A homonímia miatt a nyelvérzék az igenevet igealakként, az egykori birtokos jelzőt (a példában: *egér*) pedig éppen ezért alanyként foghatta fel.” (Kiss–Pusztai 2005, 438)

A. Jászó (1998, 473) a következőképpen indokolja ezen igenév külön kategóriába sorolásának elvetését: „Az *isten adta gyermek* szerkezet egyféleképpen magyarázható: ’isten adása gyermek’, tehát az igenév *nomen actionis* jellegével. A szerkezetben *-t* képzős igenév van. Ezért nem fogadtam el az ige-igenév terminust, használatát következetesen kerültem. Külön kategóriát semmiképp sem alkotnék belőle egy szófajtani rendszerezésben. [...] Toldalékolás szempontjából egységesen viselkednek igeneveink: névszói ragokat vesznek fel (olykor névszói jelet) [...] A „visszaigésülés” nem illik a rendszerbe, s ellentmond az igenév természetének.”

Ezen igenévi forma egyesek általi igealaknak való tekintése megalapozatlan, hiszen az igenév olyan szintaktikai funkciókban szerepel, amelyekben az ige nem; alanyesetben állva jelzőiben, névszói esetragokat, illetve névutókat felvéve pedig határozóiban.

Pomozsi Péter (1998, 15) – jogosan – felveti egy negyedik, a tagadó melléknévi igenév (*-tlan/-tlen*) létezését is. Felvetésének igazolására az alábbi indokokat hozza:

- a. ugyanúgy állhat jelzői pozícióban, mint a melléknévi igenevek;
- b. őrzi alapigéje vonzatstruktúráját, mint más verbum infinitumok;
- c. más participiumokhoz hasonlóan melléknévi szerepben alapigéje vonzatstruktúrája nélkül predikátumként állhat;
- d. más igenevekhez hasonlóan mellékmondatértékű igenévi szerkezet része lehet.

A tagadó igenév kérdése általában nem szokott felmerülni, kivéve Károly Sándornál (1956, 16): „Igen korlátolt használatuk miatt, azonkívül a jelentéstani és a mondattani kritériumok szerint sem tekinteném igeneveknek a *-tlan*, *-tlen* képzős deverbális mellékneveket, bár kétségtelen, hogy bizonyos szempontok igenévi jellegük mellett szólnak.”

Az igenevek harmadik típusa a nyelvtanokban a *-va/-ve* képzős határozói igenév, illetve az általában ennek szinonimájaként megadott *-ván/-vén* képzős alak. Ez azonban nem teljesen helyes, mivel bár a két alak számos esetben szabadon felcserélhető egymással, azonban vannak olyan esetek amikor ez nem áll fenn, mivel a *-ván/-vén* képzős igenév rendelkezhet saját alannyal.

Az iskolai nyelvtanokban és általában a szinkrón elemzéseknél nem kerül szóba, hogy ezen a két alakon kívül létezhetnek-e még más határozói igenevek. Számos uráli és altaji nyelv esetében azonban jónéhány olyan igenévi formát tekintenek az egyes nyelvek mérvadó nyelvtanai határozói igenévnak, amelyek eredetüket tekintve participiumoknak esetragos alakjai, vagy akár névutós participiumok. Károly Sándor (1956, 17–18) viszont igenévi táblázataiban említést tett *főnévi gerundiumokról*: *-ását, -ására, -ásában, -ása közben* stb. (*-tát, -tában, -táért* stb.), illetve *melléknévi gerundiumokról* (*-óan, -ólan, -ólag, -óban, -tan, -tlan*).

Igenévi szerkezetek

Bár újabban az *igeneves szerkezet* terminus technicus használata az elterjedt, én Sz. Kispál Magdolna véleményét² követve célszerűbbnek tartom továbbra is az *igenévi szerkezet* kifejezés használatát. Az igenévi szerkezetet legtömörebben talán Rácz Endre definiálta: „Az igenévi szerkezetet az igenév és bővítményei alkotják” (MLNyS, 109).

Az igenévi szerkezetek grammatikájának leírásánál az egyik kulcskérdés, milyen viszonyban áll egymással az igenévi szerkezet és a mellékmondat. A generatív grammatika felfogása az igenévi szerkezetet *nem véges mellékmondatnak* tekinti. Dékány Éva (2014, 178) leírása szerint: „A nem véges alárendelt mondat olyan kiterjesztett igei projekció, amely önmagában főmondatként nem használható, vagy ha mégis, akkor főmondatként csak módális jelentése lehet.”

A magyar szakirodalomban érdemben megjelenik az a nézet is, hogy az igenévi szerkezet nem mellékmondat, pl. Haader Lea szerint: „Az igeneves szerkezeteket alárendelő értékűeknek tekintjük, de nem tartjuk mellékmondatnak” (Kiss–Pusztai 2005, 260). Keszler Borbála hasonlóan vélekedik: „Az igeneves szerkezet gyakran nemcsak tartalmában, hanem felépítésében is mondategység jellegű, de hiányzik belőle a mondategységnek legfontosabb ismertetőjegye, az új és önálló predikatív mozzanat. Így mégsem más, csak testes mondatrész” (MLNyS, 156). Ha jellemezni akarjuk az uráli és az altaji nyelvek szintaktikai

2 „A két jelző közül az *i* nomen possessi képzős azt jelenti, hogy az „igenévhez tartozó”, az *s* nomen possessoris képzős pedig azt, hogy „igenevet tartalmazó”. Az igenév szófaji és mondattani sajátságai szempontjából legtöbbször az „igenévhez tartozó” szerkezet a fontos; [...] magam is ezt használom, a másik kifejezést olyankorra tartva fenn, mikor valóban csak arról van szó, hogy valamely mondatrész igenevet is tartalmaz” (Sz. Kispál 1966, 19).

kutatása során az igenévi szerkezetekről kialakult nézeteket, akkor három jól elkülönülő csoportra oszthatjuk őket az igenévi szerkezetekkel kapcsolatos álláspontjuk alapján: 1) A melléknévi és a határozói igenévi szerkezet az alárendelő összetett mondat tagmondata. 2) A melléknévi és a határozói igenévi szerkezet akkor számít egy alárendelő összetett mondat tagmondatának, ha ún. saját alanya eltérő a *verbum finitummal* kifejezett állítmány alanyától. 3) A melléknévi és a határozói igenévi szerkezet kategorikusan különbözik egy alárendelő mondat tagmondatától, és minden esetben egy egyszerű mondat kifejtő mondatrészének tekintendő.

Az elsősorban a szibériai nyelvekkel foglalkozó *novoszibirszi szintaktikai iskola*, a *polipredikatív szerkezetek* koncepció alkalmazásával próbálkozik egységes keretben leírni az indoeurópai jellegű utalószavas-kötőszavas, mellékmondatos alárendelő összetett mondatokat és az ural-altaji jellegű melléknévi vagy határozói igenévi szerkezeteket tartalmazó mondatokat, modelljükben a mellékmondat-értékű igenévi szerkezeteknek nem teljesértékű *predikativitást* tulajdonítanak, hanem az igenévről és annak szubjektumáról csak *függő predikatív egységként* beszélnek, ugyanakkor nem fejtik ki, hogy a *predikativitás* milyen értelemben lehet függő, ami erősen gyengíti nézőpontjuk elfogadhatóságát. Rendszerükben az igenévi szerkezetet tartalmazó mondat éppúgy egy *polipredikatív szerkezet*, mint az általuk *bifinitumos szerkezetnek* nevezett mellékmondatos alárendelő összetett mondat (Darzsajeva 2001, 14–15).

Pomozsi Péter (2002, 75) ekképp írja le a mellékmondat-értékű igenévi szerkezeteket: „A mellékmondat-értékű igenévi szerkezet alaptagja maga a mellékmondat-értékű igenév, amely alárendelt mellékmondati ragozott igével (*verbum finitummal*) azonos értékű és funkciójú. Szerkezetet alkot, mivel a ragozott igéhez hasonlóan lehetnek bővítményei, mégpedig mindig az adott igenév alapigéjének bővítményei fordulhatnak elő az igenévi alapú szintagma determinánsa(i)ként.”

A fejezet további részében magyar tárgyi és időhatározói igenévi szerkezetek kerülnek összehasonlításra egyes mongol (halha), burját, kalmük, török, mari, udmurt, finn igenévi szerkezetekkel.³ Mivel nyilvánvaló, hogy az alább következő magyar szerkezetek használata nem tekinthető produktívnak, ezért mindegyikhez választottam naprakész friss példát az internetről, szemléltetve, hogy nem hagyhatók teljesen figyelmen kívül szinkrón nyelvleírásnál sem.

3 A nyelvek kiválasztási körét a szerző korábbi nyelvi tanulmányai határozták meg. A különböző nyelvek szerkezeteinek számozása előtt az alábbi rövidítések jelölik az egyes nyelveket: b – burját; f – finn; k – kalmük; m – magyar; ma – mari; mo – mongol; t – török; u – udmurt. A példamondatok számozása folytatólagos, esetükben a nyelv nincs külön jelölve, mivel minden mondat ugyanolyan nyelvű, mint amilyen nyelv szerkezeti példája után következik.

Tárgyi szerkezetek

A tárgyi alárendelő szerkezet a (fő)mondat igei állítmányához kapcsolódó tárgyat fejt ki vagy fejezi ki.

A magyar tárgyi szerkezetben a befejezett igenév tulajdonképpen a *nomen actionis*-i szerepét megőrizve látja el feladatát. Ez igaz a később következő határozói szerkezetekre is. Hasonlóan véli Sz. Kispál Magdolna (1966, 24): „Az esetragos és a névutós használatokban lényegileg az igenevek *nomen actionis* értékéről van szó.”

[m1] **-(t)tÁt** (=PTCP.PRF+PX+ACC)

(1) *Sajnos a hosszú távú előrejelzést böngészve még egy darabig várunk kell, figyelembe véve, hogy a tavasz **beköszöntét** hivatalosan az jelenti, hogy legalább 3-4 napig nem esik, az országos délutáni maximumhőmérséklet pedig több helyen meghaladja a 20 °C-ot.* (turistamagazin.hu; 2021. 05. 29.)

(2) *Nézném a nap **jöttét** és **leментét**.* [Petőfi] (Simonyi 1907, 36)

Mint az alábbi példák mutatják a befejezett melléknévi igenévből és akkuzatívuszragból felépülő tárgyi igenévi szerkezet megtalálható a mongolban, a burjátban, kalmükben, mariban, finnben és udmurtban is. (Rajtuk kívül, természetesen, más uráli és altaji nyelvekben is, amelyeket jelen tanulmány nem vizsgál.)

[mo1] **-s(A)niig** (=PTCP.PRF+ACC)

(3) *Tüünii ix_surguul' deer ir-sn-iig bi med-ee-güi.*
 3SG(GEN) egyetem rajta jön-PTCP.PRF-ACC én tud-PTCP.IPF-NEG
 'Nem tudtam, hogy az egyetemre jött.' [(Az ő) egyetemre jöttét nem tudtam.]

[b1] **-hiie(+Px)** (=PTCP.PRF+ACC(+PX))

(4) *Terenei geolog bai-h-iie-n' mede-ne-b.*
 3SG(GEN) geológus van-PTCP.PRF-ACC-PX.3SG tud-PRS.IPF-1SG
 'Tudom, hogy geológus volt.' [(Az ő) geológus voltát tudom.]

[k1] **-sig** (=PTCP.PRF+ACC)

(5) *Xoyr kök čon xöön-d or-s-ig ayyuč-nr üz-j*
 kettő szürke farkas juh-DAT rámegey-PTCP.PRF-ACC vadász-PL lát-CVB.IPF
 ork-w.
 helyez-PST.PRF

'A vadászok észrevették, hogy két szürke farkas a juhokra támadt.' (Szalajev 2011, 42)

A mongolban, burjátban és kalmükben ez esetben – a magyartól eltérően – benne van az előidejűség kifejezése is. Ennek oka, hogy a mongol nyelvekben nemcsak a befejezett igenév képes ellátni a *nomen actionis* funkciót.

[ma1] **-m(+Px)âṁ** (=PTCP.PRF(+PX)+ACC)

(6) *Awa-že joča-n peledâš kürešt-m-âṁ onč-a.*
 anya-PX.3SG gyerek-GEN virág leszakít-PTCP.PRF-ACC néz-PRS.3SG
 'Az anyja nézi, hogy a gyereke virágot szed.' (Szerdobolszkaja 2008, 68)

A finnben is megtalálható ez a szerkezet, azonban a finn tárgyessel kapcsolatban egy rövid megjegyzést hozzá kell fűzni a példához. A modern finn nyelvtanok általában nem ismerik el külön akkuzatívusz létét, ez azonban a példánk szempontjából nem bír jelentőséggel, mivel ha az *-n* ragot kizárólag genetívuszragnak tekintjük, attól még igaz marad az állítás, hogy a határozott tárgy ragja az *-n*, vagyis a példamondatban a birtokos esetrag a – többség által – nem létezőnek tekintett tárgyeset ragjának szerepét tölti be.

[f1] **-Neen(+Px)** (=PTCP.PRF.ACT+ACC(+PX))

(7) *Leena kerto-i Tiina-n nous-see-n juna-an.*
Léna elmond-PST.3SG Tina-GEN felszáll-PTCP.PRF.ACT-ACC vonat-ILL

'Léna elmondta, hogy Tina felszállt a vonatra.' (Zsuravleva 2009, 186)

Az udmurt szerkezetnél, ha kiteszik a birtokos személyragot, akkor az az akkuzatívuszraggal egybeolvad, és egy nem szegmentálható szuffixumot képez.

[u1] **-emez** (=PTCP.PRF+ACC(+PX))

(8) *Kol'a-len gorod-ış gurte_bert-em-ez mil'emiz*
Kolja-GEN város-ELAT hazatér-PTCP.PRF+ACC 1PL(ACC)
van'mes šumpot-t-i-z.
mindünket örül-CAUS-PST1-3SG

'Mi mind megörültünk, hogy Kolja hazatért a városból.' (Sutov 2012, 34)

Időhatározói szerkezetek

Előidejűség

Előidejűségről akkor beszélünk, ha mellékmondat-értékű igenévvvel kifejezett cselekvés előidejű a ragozott igével kifejezethez képest.

A befejezett melléknévi igenévből és az 'után' névutóból felépülő előidejű szerkezet a magyaron kívül megtalálható a – vizsgált nyelvek közül – a mongolban, az udmurtban, a törökben, a mariban, a burjátban és a kalmükben.

[m2] **-(t)tA után** (=PTCP.PRF+PX+PP)

(9) *Az igénylőlap **megerkezte után** kiküldjük a rendelt szolgáltatásról szóló számlát.* (www.nexthosting.hu; 2021.05.24.)

(10) *Koraszülött kislia világra **jötte után** egy hónappal ikreket szült egy bangladesi nő – írta a BBC hírportálja.* (ujso.com; 2021.05.05.)

[mo2] **-sAn xoino(o)** (PTCP.PRF+ PP *után*(+RX))

(11) *Mongol-d oč-son xoino-o gurwan sar*
Mongólia-DAT megy-PTCP.PRF után-RX három hónap
suu-x ge-sen.
lakik-PTCP.FUT mond-PTCP.PRF

'Miután Mongóliába mentem, három hónapot szerettem volna ott tartózkodni.' (Gaunt-Bayarmandakh 2004, 139)

A következő udmurt szerkezetben, ha kiteszik a birtokos személyragot, az kapcsolódhat akár az igenévhez, akár a névutóhoz. Ez nem sajátos udmurt jelenség, más nyelvben is találhatóak példák ilyen szerkezetekre (pl. a burjátban).

[u2] **-em(+Px) bere** (PTCP.PRF+(PX) PP *után*); **-em bere(+Px)** (PTCP.PRF + PP *után*+(PX))

- (12) *Pinal-jos košk-em bere, tatjn mezmjt lu-i-z.*
 gyerek-PL elmegy-PTCP.PRF után itt unalmas van-PST1-3SG
 'Miután a gyerekek elmentek, unalmas lett itt.' [A gyerekek elmente után unalmas lett itt.] (Csúcs 1990, 65)

Vannak nyelvek, amelyekben ez a szerkezet annyiban különbözik az előzőktől, hogy mivel bennük az *után* névutó vonzata nem alanyeset, a befejezett melléknév a megfelelő függő esetben áll, a törökben, a mariban⁴ és a burjátban ablatívuszban, míg a kalmükben birtokos esetben. (Bár a burjátban és a kalmükben léteznek egyéb variációk is.)

[t1] **-DİktAn sonra** (PTCP.PRF.+ABL + PP *után*, *múlva*)

- (13) *Bu ülke-yi ve insan-lar-ı tanı-dık-tan sonra*
 ez ország-ACC és ember-PL-ACC megismer-PTCP.PRF-ABL után
sev-me-ye başla-dı-m.
 szeret-INF-DAT kezd-DEF.PST-1SG
 'Miután megismertem ezt az országot és az embereket, elkezdtem szeretni őket.'
 (Açıksöz et al. 2002, 170)

[ma2] **-mE(+Px) deč wara** (=PTCP.PRF(+PX) +ABL +PP *után*)

- (14) *Eñer-âm kalm-âkt-âme deč wara me kon'ki dene*
 folyó-ACC befagy-CAUS-PTCP.PRF ABL után mi korcsolya -val
košt-ân-na.
 jár-PST2-1PL
 'Miután a folyó befagyott, korcsolyáztunk.' (Szerdobolszkaja 2008, 64)

[b2] **-hAnhAA (+Px) xoišo** (=PTCP.PRF+ABL(+PX) +PP *után*)

- (15) *Xežegl-eed übde-hen-höö xoišo negeš'ye*
 influenzás_lesz-CVB.PRF megbetegszik-PTCP.PRF-ABL után egyszer_se
gazaagaa gara-a-güi.
 ki- kimegy-PTCP.IPF-NEG
 'Miután influenzában megbetegedtem, azután egyszer sem mentem ki [a szabadba].'
 (Darzsajeva 2001, 60)

[k2] **-snA xöön** (=PTCP.PRF+GEN + PP *után*)

- (16) *Cerg-äs ir-sn-ä xöön Cern ačlyna mašin-ä*
 hadsereg-ABL jön-PTCP.PRF-GEN után Ceren teherautó-GEN
šofyor bol-j ködl-wä.

4 A legtöbb mari nyelvtan – teljesen indokolatlanul – a *deč*-t nem esetragnak, hanem névutónak tekinti.

sofőr válik-PTCP.IPF dolgozik-PST.PRF.3SG

'Miatán hazatért a katonaságtól, Ceren teherautó-sofőrként kezdett el dolgozni.' [Katonaságtól hazatérte után Ceren teherautó-sofőrként kezdett el dolgozni.] (Ocsirov 1964, 227)

Az előidejűség egy változata, amikor valamilyen kezdőponthoz viszonyítunk. Az m3 magyar szerkezet gyakorlatilag teljesen azonos a kalmük szerkezettel.

[m3] **-(t)tÁtól kezdve** (=PTCP.PRF+PX+ABL + PP)

(17) *A szerzői jogi védelem automatikusan, a mű létrejöttétől kezdve, a törvény erejénél fogva jön létre* (www.sztnh.gov.hu; 2021.04.22.)

[k3] **-snAs awn** (=PTCP.PRF+ABL + PP fogva [=VS fog+CVB.MOD])

(18) *Nemš mana selän-d ir-sn-äs aw-n,*
 német 1PL(GEN) falu-DAT jön-PTCP.PRF-ABL fog-CVB.MOD
bidn suryul' sur-dg-an uur-w-idn.
 1PL iskola tanul-PTCP.HAB-RX abbahagy-PST.PRF-1PL

'Amióta a németek a faluba jöttek, abbahagytuk az iskolába járást.' (Ocsirov 1964, 212)

Az m4 magyar szerkezetnek, ami a befejezett melléknévi igenévből és az óta névutóból áll, török és mari párhuzama található. A török szerkezet annyiban különbözik a másik kettőtől, hogy abban az 'óta' névutó vonzata ablatívusz.

[m4] **-(t)tA óta** (=PTCP.PRF+PX + PP)

(19) *Egy emberöltőnyi idő telt el a szörnyűségek megtörténte óta: a mai nap az emlékezésé* (www.bpxv.hu/hirek; 2021. 05. 31.)

[t2] **-Dik+Px+(n)dAn beri** (=PTCP.PRF+PX+ABL + PP óta)

(20) *Spor-a başla-dğ-ım-dan beri kendi-m-i daha*
 sport-DAT kezd-PTCP.PRF-PX.1SG-ABL óta maga-PX.1SG-ACC még
sağlıklı hissed-iyor-um.
 egészséges érez-PRS-1SG

'Mióta elkezdtem sportolni, egészségesebbnek érzem magamat.'

[ma3] **-mE(+Px) godsek** (=PTCP.PRF(+PX) + PP óta)

(21) *Izwat'e On'akaj tol-mo godsek sajân ilâ-maş uke.*
 mostohaanya Onyakaj jön-PTCP.PRF óta jól él-N.ACT nincs

'Mióta megérkezett a mostohaanya, Onyakaj, nem jó az élet.' [Onyakaj mostohaanya megérkezte óta nem jó az élet.] [M. Sketan] (marlamuter.com; 2021.05.31.)

Egyidejűség

Egyidejűségről akkor beszélünk, ha a mellékmondat-értékű igenévvél kifejezett cselekvés azonos idejű a ragozott igével kifejezettel.

A magyaron kívül a mariban, a mongolban, a burjátban és a kalmükben is léteznek olyan szerkezetek, amelyek a befejezett melléknévi igenévből és az 'idő' jelentésű főnév esetra-

gos alakjából grammatikalizálódott névutóból állnak.

[m5] **-(t)A idején** (=PTCP.PRF+PX+ PP [=NN idő+PX.3SG+SUP])

(22) *Hozzáette: a statisztikánk rendkívül transzparens, minden olyan személyt jegyeznek, akik haláluk **bekövetkezte idején** koronavírus-pozitívak voltak, függetlenül attól, hogy közvetlenül emiatt vagy más betegségük következtében hunytak el.* (www.atv.hu/belfold; 2002.05.19.)

[ma4] **-mE(+Px) žapâšte** (PTCP.PRF(+PX) + PP *idején* [=NN idő+INES])

(23) *Tače me informacionnâj texnologij vijaj_tol-mo žapâšte*
 ma 1PL információs technológia fejlődik-PTCP.PRF idején
il-ena.
 él-PRS.1PL

'Ma az információtechnológia fejlődése idején élünk.' (pandia.ru; 2021.05.26.)

[mo3] **-sAn cagt** (=PTCP.PRF + PP *idején* [=NN idő+DAT])

(24) *Mal-iin tend-ees ir-sen cag-t bid end bai-w.*
 jószág-GEN ott-ABL jön-PTCP.PRF idő-DAT 1PL itt van-PST.PRF

'Itt voltunk, amikor megjöttek az állatok.' [Az állatok ide jötte idején itt voltunk.] (Szanzejev 1960, 94)

[b3] **-hAn sagta** (=PTCP.PRF + PP *idején* [=NN idő+DAT])

(25) *Zasag-ta esergüü zeme xe-hen xün-iiye*
 kormány-DAT ellen büntett tesz-PTCP.PRF ember-ACC
bari-han sag-ta buuda-han policiinxi-d
 elfog-PTCP.PRF idő-DAT lő-PTCP.PRF rendőr-PL
yamarš'ye xaryusalga-da oro-xo-güü.
 semmilyen felelősség-DAT bemegey-PTCP.FUT-NEG

'Semmilyen felelősségre vonás nem lesz azok ellen a rendőrök ellen, akik a kormány ellen büntettet elkövetők letartóztatásakor lőttek.' (Szkribnyik 1998, 104)

[k4] **-sn cagt** (=PTCP.PRF + PP *idején* [=NN idő+DAT])

(26) *Šuurxn šuurča-sn cag-t bidn γar-č*
 hóvihar tombol-PTCP.PRF idő-DAT 1PL kimegy-CVB.IPF
yow-cxa-w-dn.
 megy-COOP-PST.PRF-1PL

'Kimentünk, amikor tombolt a hóvihar.' [Hóvihar tombolta idején kimentünk.] (Szalajev 2011, 132)

A török szerkezetben az 'idején' névutó helyett pusztán 'idő' főnév szerepel.

[t2] **-Dİk+Px zaman** (=PTCP.PRF+PX + NN *idő*)

(27) *İlkbahar gel-diğ-i zaman tüm doğa*
 tavasz jön-PTCP.PRF-PX.3SG idő egész természet
canlan-ıyor.
 megélénkül-PRS.3SG

'Amikor jön a tavasz, az egész természet megélénkül.'

Egy másik magyar igenévi szerkezetben az egyidejűséget a befejezett melléknévi igenév temporáliszragos alakja fejezi ki.

[m6] **-(t)tAkor** (=PTCP.PRF+PX+TEMP)

(28) *Elkezdődött az oltás a koronavírus ellen Lengyelországban is, Mateusz Morawiecki miniszterelnök a varsói repülőtéren az első szállítmány **megérkeztek** boldogan kijelentette, hogy az eddig egyenlőtlen küzdelmet a járvánnyal szemben egy-két hónapon belül megnyerik – írta a gazeta.pl. (www.napi.hu; 2021.04.22.)*

Vannak gyakorlatilag határozószóvá grammatikalizálódott alakok: napnyugtakor, napkeltekor.

A temporalis esetrag igen közel áll a névutókhöz, így nyugodtan tekinthetjük a következő mari szerkezeteket a magyar ekvivalensének. A mari nyelvben két analogikus szerkezet is megtalálható a befejezett melléknévi igenév az elsőben inkább 'idején', a másodikban pedig 'folyamán' jelentésű.

[ma5] **-mE(+Px) godâm** (=PTCP.PRF(+PX) + PP *idején*)

(29) *Jal-âšte ilâ-me-m godâm mäj čodâra-š košt-ân-am.*
 falu-INES él-PTCP.PRF-PX.1SG idején 1SG erdő-LAT jár-PST2-1SG
 'Amikor falun laktam, gyakran jártam az erdőben.' (Riese et al. 2010, 201)

[ma6] **-mE(+Px) koklašte** (=PTCP.PRF(+PX) + PP *folyamán*)

(30) *Tol-me-m koklašte jür lie.*
 jön-PTCP.PRF-PX.1SG folyamán eső volt.
 'Miközben jöttem, esett az eső.' [Jöttöm közben eső esett.] (Simonyi 1907, 38)

Utóidejűség

Utóidejűségről akkor beszélünk, ha a mellékmondat-értékű igenévvél kifejezett cselekvés utóidejű a ragozott igével kifejezethez képest.

[m7] **-(t)tA előtt** (=PTCP.PRF+PX + PP)

(31) *A figyelmeztető e-mailt három alkalommal, az érvényességi idő **lejárta előtt** két hónappal, majd egy hónappal, végül a lejárati napján kapják meg. (nyilvantarto.hu; 2021.05.30.)*

[mo4] **-s(A)nAAs(AA) ömnö** (=PTCP.PRF+ABL(+RX) + PP *előtt*)

(32) *Čamtai tanilc-sn-aas-aa ömnö minii*
 2SG(COM) megismerkedik-PTCP.PRF-ABL-RX előtt 1SG(GEN)
am'dral xooson bai-san.
 élet üres van-PTCP.PRF
 'Üres volt az életem azelőtt, hogy megismertelek.'

[ma7] **-mE(+Px) deč ončâč** (PTCP.PRF(+PX) + ABL + PP *előtt*)

(33) *Pensij-âš lek-me deč ončâč tudo mükšoštara-šte*
 nyugdíj-LAT elmege-PTCP.PRF ABL előtt 3SG méhészet-ILL
paša-m âšt-a âl'e.
 munka-ACC csinál-PST1.CONT.3SG

'Mielőtt nyugdíjba ment, egy méhészetben dolgozott.' [Nyugdíjba mente előtt egy méhészetben dolgozott.] (Riese et al. 2010, 201)

Terminatív utóidejűség

Terminatív utóidejűségről akkor beszélünk, ha a mellékmondat-értékű igenévvél kifejezett cselekvés a ragozott igével kifejezett cselekvés végpontját jelöli meg.

[m8] **-tÁig** (=PTCP.PRF+PX+TERM)

(34) *A helyreállítási munkálatok **befejeztéig** átmeneti vízhiány lesz a mai napon.*

(www.bonyhad.hu/hirek; 2021. 05. 03.)

(35) *Vár feszülten a nap **áldoztáig**.* [Vörösmarty] (Rácz–Szemere 1970, 76)

[t3] **-Dik+Px kadar** (=PTCP.PRF+PX + PP *-ig, mint, annyira*)

(36) *Iste-**diğ-iniz** **kadar** **kal-ınız!***

akar-PTCP.PRF-PX.2PL *-ig* *marad-IMP(2PL)*

'Maradjon, ameddig akar!' [Akartáig maradjon!]

Mivel a mariiban nincs terminatívusrag, a hozzá legközelebb illatívusrag helyettesíti. A mari nyelvtanokban az alább következő formát az egyik típusú határozói igenévként tartják számon.

[ma8] **-meške** (=PTCP.PRF+ILL)

(37) *Molo-wlak-ân tol-me-škâ-št, rweze-wlak üstembalan šar-en*
más-PL-GEN jön-PTCP.PRF-ILL-PX.3PL fiú-PL asztalra terít-CVB
pâštâ-me gazet den žurnal-wlak-âm onč-aš tüňal'-âč.
letesz-PTCP.PRF újság -val folyóirat-PL-ACC néz-INF kezd-PST.3PL

'Amíg meg nem jöttek a többiek, a fiúk elkezdtek nézegetni az asztalra kitett újságokat és folyóiratokat.' [A többiek jöttéig a fiúk elkezdtek nézegetni az asztalra kitett újságokat és folyóiratokat.] (Pengitov et al. 1961, 270)

Összegzés

A relatív kyszámú példa alapján is nyilvánvalónak tűnik, hogy az uráli és altaji nyelvek igenévi konstrukciói között számos párhuzam létezik, könnyen található azonos felépítésű szerkezetek. Párhuzamosságnak tűnik továbbá, hogy a befejezett igenév (a finnt kivéve) mindegyik nyelvben betölti a nomen actionis szerepét is, ha esetraggal vagy névutóval van ellátva. Ez független attól, hogy egyébként létezik-e az adott nyelvben kifejezett cselekvésnévi forma, mint a magyar *-ás/-és* vagy a mari *-maš*. A vizsgálatokat mindenképp célszerű folytatni több nyelv és több különböző típusú szerkezet bevonásával. ■

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

1; 2; 3 – első, második, harmadik személy; ABL – ablatívusz; ACC – tárgyeset; ACT – aktív; CAUS – műveltetés; COOP – kooperativum; CONT – folyamatos; CVB – határozói igenév; DAT – datívusz; DEF – határozott; FUT – beálló; GEN – birtokos eset; HAB – gyakorító; IMP – felszólító mód; INF – főnévi igenév; INES – inesszívusz; ILL – illatívusz; IPF – imperfektív; N.ACT – cselekvésnév (nomen actionis); NEG – tagadás; NN – főnév; LAT – latívusz; PL – többes szám; PX – birtokos személyjel/-rag; PP – névutó; PRF – befejezett; PRS – jelenidő; PST – múlt idő; PTCP – melléknévi igenév; RX – alanyi (reflexív) birtokos személyjel; SG – egyes szám; SUP – szuperesszívusz; TEMP – temporális; TERM – terminatívusz; VS – igető

BIBLIOGRÁFIA

- MLNyS.** Faluvégi Katalin – Keszler Borbála – Laczkó Krisztina – Lengyel Klára – Rácz Endre: *Magyar leíró nyelvtani segédkönyv (Tanulmányok, előadásvázlatok, összefoglalások, táblázatok)*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1996².
- A. Jászó 1998.** Adamikné Jászó Anna: Megjegyzések az „igenevek”-hez. *Magyar nyelv* 94. (1998) 4. sz. 469-474.
- Açıksöz et al. 2002.** Açıksöz, Emine – Zeytin, Emel – Doğan, Selen (ed.): *Hitit. Yabancılar İçin Türkçe 1*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2002.
- Antal 1977.** Antal László: *Egy új magyar nyelvtan felé*. Magvető, Budapest, 1977.
- Csúcs 1990.** Csúcs Sándor: *Chrestomatia votiacica*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.
- Darzsajeva 2001.** Даржаева, Н. Б.: *Полипредикативные конструкции бурятского языка с подчинительной связью*. Издательство Бурятского научного центра СО РАН, Улан-Удэ, 2001.
- Dékány 2004.** Dékány Éva: A nem véges alárendelés (az igenevek) története. In: É. Kiss Katalin (szerk.): *Magyar generatív történeti mondattan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. 177-238.
- Gaunt-Bayarmandakh 2004.** Gaunt, J. – Bayarmandakh, L.: *Modern Mongolian: A course book*. Routledge Curzon, London, 2004. <https://doi.org/10.4324/9780203329429>
- Janhunen 2014.** Janhunen, Juha: A legkeletibb uráliak. *Nyelvtudományi Közlemények* 110. (2014) 7-30.
- Károly 1956.** Károly Sándor: *Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában*. (Nyelvtudományi Értekezések 10.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1956.
- Kiss-Pusztai 2005.** Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. Osiris, Budapest, 2005.
- Ocsirov 1964.** Очиров, У. У.: *Грамматика калмыцкого языка. Синтаксис*. Калмгосиздат, Элиста 1964.

- Pengitov et al. 1961.** Пенгитов Н. Т. – Галкин И. С. – Исанбаев Н. И.: *Современный марийский язык. Морфология.* Марийское книжное издательство, Йошкар-Ола, 1961.
- Pomozi 1998.** Pomozi Péter: Az észт és a magyar igenévrendszerről. In: *Észт–magyar összevetés II.* (Folia Estonica. Tomus VI.). Savariae, Szombathely, 1998.
- Pomozi 2002.** Pomozi Péter: *Cseremisz-magyar nyelvhasználtás.* (Budapesti Finnugor Füzetek 17.) ELTE Finnugor Tanszék, Budapest 2002.
- Riese et al. 2010.** Riese, Timothy – Bradley, Jeremy – Yakimova, Emma – Krylova, Galina: *Онгай марий йылме: A Comprehensive Introduction to the Mari Language: Electronic version of the textbook Марийский язык для всех I.* Department of Finno-Ugric Studies, University of Vienna, 2010.
- Rácz–Szemere 1996.** Rácz Endre – Szemere Gyula: *Mondattani elemzések.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1996⁸.
- Simonyi 1907.** Simonyi Zsigmond: *Igenévi szerkezetek.* (Nyelvészети füzetek 47.) Athenaeum, Budapest, 1907.
- Sutov 2012.** Шутов, А. Ф.: Распространенные члены как семантические аналоги придаточных предложений в удмуртском языке. *Вестник Удмуртского университета*, Вып. 2 (2012)
- Szalajev 2011.** Салаев, В. К. (ред.): *Один из патриархов калмыковедения: К 100-летию У. У. Очирова.* Кальмыцкий государственный университет, Элиста 2011.
- Szanzsejev 1960.** Санжеев, Г. Д.: *Современный монгольский язык.* Издательство восточной литературы, Москва, 1960².
- Szerdobolszkaja 2008.** Сердобольская Н. В.: Факторы оформления субъекта при номинализации в марийском и коми-зырянском языках. In: *Типология аргументной структуры и синтаксических отношений. Труды международного симпозиума КГУ.* Казань, 2008. 64–77.
- Sz. Kispál 1966.** Sz. Kispál Magdolna: *A vogul igenév mondattana.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.
- Szkribnyik 1988.** Скрибник, Е. К.: *Полипредикативные синтетические предложения в бурятском языке, структурно-семантическое описание.* Наука, Новосибирск, 1988.
- Ylikoski 2003.** Ylikoski, Jussi: Defining Non-finites: Action Nominals, Converbs and Infinitives. *SKY Journal of Linguistics* 16 (2003), 185–237.
- Zsuravleva 2009.** Журавлева А. Н.: *Финская грамматика в таблицах и схемах.* КАРО, Санкт-Петербург, 2009.

ABSTRACT

Some Hungarian non-finite clauses in Ural-Altai comparison

In the past, the Hungarian language used to express subordinate content basically by means of non-finite clauses, i.e. by non-finite verb forms with their own complements. Over the centuries, the use of non-finite clauses has become much less frequent, and the use of Indo-European-style subordinating compound clauses with conjunctions and deictic words has become dominant. Attributive non-finite clauses have been preserved to the greatest extent. The frequent use of non-finite clauses was not only specific to the Hungarian language, but also to other Finno-Ugric languages, and they have remained dominant in the Finno-Ugric languages spoken in the Volga region and Siberia. The syntax of Altaic languages shows a high degree of similarity and typological congruity with the Finno-Ugric languages in the use of non-finite clauses. Non-finite clauses that are built from the same elements or based on the same logic can be observed in many languages, even thousands of kilometres apart.

The comparison of these structures is not only interesting from a historical and comparative point of view, but also from a theoretical linguistic point of view as, by taking account of analogies, it can contribute to a clearer understanding of certain issues of both syntax and morphology. For example, it has become commonplace in modern Hungarian descriptive grammar to describe non-finite clauses as dependent clauses, and in morphology to call perfective participle with a possessive personal suffix *igéi igenév* ‘verbal non-finite verb form’ or *igenév-ige* ‘non-finite finite verb’, claims which cannot be considered well-founded in light of the Ural-Altai parallels.

In terms of structure, the most varied are those with a time adverb function: structures that express antecedence, simultaneousness and precedence are all present in almost every Finno-Ugric and Altaic language. This study searches for correspondences to Hungarian object and time adverb structures in Turkish, Mongolian (Khalkha), Buryat, Kalmyk, Finnish, Mari and Udmurt languages. For example, a non-finite clause that is based on a perfective participle and the postposition meaning *after* (e.g. *a termék megérkezte után* ‘after the arrival of the product’) is found in almost all languages studied, and the analogies of the foreign language examples show that the word *megérkezte* ‘arrival of it’, in origin, a perfective participle with a 3sg possessive personal suffix.

The analysis of the other structures also confirms the high degree of typological similarity between the Hungarian and the Uralic and Altaic non-finite clauses, the origin of which is not examined in this article, but coincidence or borrowing can be ruled out.

KEYWORDS: subordination, syntax, converb, non-finite clauses, infinitive, participle, participial phrase, comparative linguistics, Finno-Ugric languages, Altaic languages